

*Бондар К. С.,**викладач кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

СОЦІОПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ШОТЛАНДЦІВ

Анотація. Статтю присвячено визначенню соціопрородичних особливостей мовленнєвої поведінки шотландців. Мовленнєва поведінка – це мало усвідомлювана активність, що проявляється у зразках і стереотипах дій, засвоєних людиною або на основі наслідування чужих зразків і стереотипів, або на основі власного досвіду. Особливості мовленнєвої поведінки перш за все проявляються у фонетиці як на сегментному, так і на просодичному рівнях.

Вивчення мовленнєвої поведінки шотландців на просодичному рівні має значення, по-перше з огляду на поширення розвідок, присвячених діалектному мовленню, по-друге, через те, що шотландський варіант англійської мови, зокрема її просодичний рівень, досі не дістав наукової кваліфікації. Відомо, що шотландська англійська сформувалася в результаті взаємодії гаельської та англійської мов. Самостійного вивчення регіонально маркованих, соціально детермінованих просодичних особливостей мовленнєвої поведінки шотландців практично не існує.

Мета пропонованого дослідження полягає у визначенні методом інструментально-фонетичного аналізу просодичних параметрів, які можуть слугувати маркерами мовленнєвої поведінки шотландців північно-східного регіону Шотландії.

У зв'язку з тим, що процеси вирівнювання, змішування та перерозподілу діалектних форм активізуються у великих містах, дослідження просодичних особливостей мовленнєвої поведінки шотландців, які мешкають на північному сході Шотландії, є найбільш актуальним. З'ясування співвідношення просодичних особливостей мовленнєвої поведінки та гендерної диференціації сприяло формуванню чіткої моделі мовленнєвої поведінки шотландців.

Отримані методом інструментально-фонетичного дослідження результати основних одиниць мовленнєвої мелодії (інтонаційні шкали та частота основного тону) шотландців, які мешкають у північно-східному регіоні Шотландії (м. Абердін), дали змогу визначити та виокремити просодичні параметри й маркери їхньої мовленнєвої поведінки.

Превалювання рівної шкали в мовленні чоловіків свідчить про тенденцію до використання стилістично нейтральних форм вимови та демонструє схожість зі стандартним американським варіантом вимови. Жіночому мовленню більш притаманна хвилеподібна шкала, що характеризує його як емоційно забарвлене. Частотні показники мовлення шотландців виявили, що середній рівень ЧОТ маркує мовлення жінок (112 Гц), а чоловіче мовлення має відносно менші показники (71 Гц). Аналіз діапазону ЧОТ корелює із загальноанглійською тенденцією до більш широкого діапазону ЧОТ у жіночому мовленні.

Отже, отримані результати свідчать про наявність у мовленні шотландців як загальних просодичних рис, притаманних мовленню американців і британців, так і специфічних просодичних рис, що характеризують мовленнєву поведінку представників північно-східного регіону Шотландії.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, шотландський, просодичний, маркер, чоловіче, жіноче мовлення.

Постановка проблеми. У центрі багатьох сучасних лінгвістичних досліджень перебуває мовна особистість, тобто людина, яка бере участь у комунікації. Термін «мовна особистість» був запроваджений Ю.Н. Карауловим, який визначав мовну особистість як «виражену в мові (текстах) і через мову особистість, реконструйовану в основних своїх рисах на підставі мовних засобів» [3].

Існують різні підходи до аналізу мовної особистості. В.І. Карасик, ґрунтуючись на описі комунікативної поведінки мовної особистості, виділяє так звані етнокультурний тип у межах відповідної культури. Автор розглядає такий соціокультурний тип, як модельна особистість, головною характеристикою якої є встановлення особливостей поведінки.

Багато вчених сьогодні вважають, що людина в мові проявляється насамперед через свою комунікативну поведінку, а саме «через специфічне індивідуальне розуміння вимовних норм, вибір певної лексики, вживання певних інтонаційних моделей. Системний опис цих особливостей комунікативної поведінки становить «мовленнєвий портрет людини».

Для систематичного опису особливостей комунікативної поведінки мовця використовується термін «мовленнєва поведінка людини». Мовленнєва поведінка – це «тип поведінки, що проявляється в мовленні» [4].

Мовленнєва поведінка – це мало усвідомлювана активність, що проявляється у зразках і стереотипах дій, засвоєних людиною або на основі наслідування чужих зразків і стереотипів, або на основі власного досвіду. Особливості мовленнєвої поведінки перш за все проявляються у фонетиці як на сегментному, так і на просодичному рівнях.

У фокусі пропонованого дослідження перебувають особливості мовленнєвої поведінки шотландців. Її вивчення має значення, по-перше, з огляду на поширення розвідок, присвячених питанням діалектного мовлення в соціофонетичному аспекті, по-друге, через те, що шотландський варіант англійської мови, зокрема його просодичний рівень, досі не дістав наукової кваліфікації в дослідницькій діяльності вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні кілька десятиліть зростає зацікавленість вітчизняних і зарубіжних лінгвістів у вивченні регіональних варіантів англійської мови, які поєднують риси соціальної і територіальної варіативності.

У дослідженні фонетичних особливостей мовлення валлійців Д.М. Карпова визначає диференційні ознаки мовлення, серед яких слід назвати використання високого наголошеного передтакту в комбінації з низьким ядровим складом та поступовим підвищенням рівня заядрових складів [5].

У роботі В.С. Григораш, присвяченій дослідженню соціолінгвістичних особливостей йоркширського діалекту, були виявлені певні закономірності просодичної організації мов-

лення йоркширців, відбиті в їхньому мовленні в гендерній сфері, професійному спілкуванні та динаміці вікових змін [1].

Функціонування шотландського варіанта англійської мови висвітлено у розробках зарубіжних лінгвістів, таких як Т.І. Шевченко, Д.О. Петренко, де стверджується, що шотландський варіант англійської мови сформувався в результаті взаємодії гаельської та англійської мов. У сучасній ситуації двомовності спостерігається взаємопроникнення елементів двох фонологічних систем [6; 9].

Однак самостійного вивчення регіонально маркованих соціолінгвально детермінованих просодичних особливостей шотландського варіанта англійського мовлення практично не існує, відсутня сучасна інтерпретація мовленнєвої поведінки шотландців.

Метою статті є визначення просодичних параметрів, які можуть слугувати маркерами мовленнєвої поведінки шотландців з огляду на їх гендерні особливості.

Об'єктом дослідження є непідготовлене мовлення носіїв шотландського варіанта англійської мови.

Предметом вибрано просодичну варіативність регіонального мовлення шотландців.

Для досягнення мети вирішувались такі завдання:

- обґрунтування теоретичних засад дослідження мовленнєвої поведінки шотландців;
- виявлення основних характеристик мовленнєвої поведінки та висвітлення своєрідності шотландського варіанта англійської мови методом інструментального аналізу, який містив перцептивний та комп'ютерний види.

Матеріалом дослідження послуговували записи квазіспонтанного мовлення чотирьох шотландців, які є носіями шотландського варіанта англійської мови і які проживають у північно-східному регіоні Шотландії в м. Абердін. Загальний час звучання склав 36 хвилин.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці проблема вивчення територіальних діалектів вже протягом кількох десятиліть не втрачає своєї гостроти. Вчені відзначають, що в мовленні носіїв мови об'єднуються риси територіальної і соціальної варіативності, оскільки кожний мовець є представником певної місцевості і певної соціальної групи [12; 17]. На території Шотландії вимовною нормою є стандартний варіант англійської, який має свої регіональні відмінності і служить маркером самоідентифікації шотландців. Дослідник Дж. Корбет описує ареал поширення територіальних діалектів Шотландії і виділяє чотири регіональні зони, а саме: острівну, північно-східну, центральну та південну [14].

Цей простір охоплює велику територію Шотландії, за винятком регіону «Хайленд», де традиційно мешканці розмовляють гаельською мовою.

М. Герлах, який досліджує шотландські регіональні діалекти, склав список основних мовних варіантів, що функціонують на території Шотландії. До них увійшли територіальні діалекти, стандартний шотландський варіант англійської мови та літературна мова [15].

Сучасні дослідження у царині варіативності шотландських діалектів ґрунтуються, згідно з К. Аптоном та Б. Кортманом, на тому, що результати, отримані під час дослідження мовлення сільських мешканців, які дотримуються «традиційних» діалектів, використовуються для опису сучасного поширення діалектних рис. Крім того, дослідження сучасних діалектів на території Шотландії спрямовані на пошук механізмів мовних змін.

Останні соціолінгвістичні дослідження британських лінгвістів, проведені на території Шотландії, свідчать про скорочення вживання діалектів на тлі збільшення вживання англійської мови, особливо в молодіжному середовищі.

Дослідник мовлення мешканців м. Абердін на північному сході Шотландії Т. Брато встановив, що традиційна діалектна вимова поступається стандартному шотландському варіанту. Так, на зміну диграфу [wh], який вимовляється як [f], прийшла вимова [w]. Як зазначає дослідниця Є.М. Свстаф'єва, результати, отримані під час дослідження мовлення шотландців, свідчать про актуалізацію процесу вирівнювання діалектів на території Шотландії. Таке явище описується як процес, під час якого традиційні особливості територіальних варіантів замінюються новими особливостями, які входять у мовленнєвий обіг і реалізуються у великому географічному масштабі [2, с. 31].

Д. Бріттен вживає термін «супралокалізація», П. Траджил називає цей процес дифузією інновацій [11; 17].

Усі ці процеси вирівнювання, змішування та перерозподілу діалектних форм, на думку дослідниці Ю.Б. Федотової, активізуються у великих містах під впливом постійних комунікативних контактів між носіями регіональних діалектів, що приводить до появи нових міських діалектів та соціолектів.

Отже, через те, що дифузія інновацій здебільшого поширена в мовленні міського населення, дослідження просодичних особливостей мовленнєвої поведінки шотландців, які мешкають у містах на північному сході Шотландії, є найбільш актуальним.

Встановлення співвідношення між просодичними особливостями мовленнєвої поведінки і гендерної диференціації сприяє формуванню чіткої моделі мовленнєвої поведінки шотландців.

Інструментально-фонетичне дослідження проводилося для перевірки обґрунтованих положень щодо визначення мовленнєвої поведінки шотландців з урахуванням просодичних та соціальних чинників. Методом перцептивного та комп'ютерного аналізу було визначено основні одиниці мовленнєвої мелодики, а саме: шкали та термінальні тони, виявлено диференційні ознаки просодії мовлення і встановлено частотні параметри мовлення з огляду на гендерну приналежність мовців.

Перший етап інструментального аналізу полягав у визначенні номенклатури та частотності вживання в мовленні досліджуваних представників північно-східного регіону Шотландії інтонаційних шкал. Результати проведеного дослідження мелодійних особливостей свідчать про те, що до основних, найбільш вживаних видів шкал, зафіксованих у мовленні інформантів, належать рівна, хвилеподібна шкали та шкала з порушеною послідовністю (31% – рівна, 28% – хвилеподібна, 18% – шкала з порушеною послідовністю).

У мовленні шотландців з м. Абердін превалюють рівна та хвилеподібна шкали, причому в мовленні жінок хвилеподібна шкала є більш частотною, ніж у мовленні чоловіків (таблиця 1).

Використання рівної шкали в мовленні досліджуваних інформантів може свідчити про те, що, по-перше, цей вид шкали належить до стилістично-нейтральних і не має яскраво вираженого емоційного забарвлення, по-друге, ця шкала є дуже частотною в мовленні носіїв американського варіанта англійської мови. Стосовно особливостей гендерної поведінки зазначимо, що в жіночому мовленні рівна шкала не є рекурентною,

як у чоловічому (табл. 1). Це пояснюється тим фактом, що мовлення шотландських жінок більше тяжіє до емоційного, і це неодноразово було доведено в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників (В.С. Григораш, Д.М. Карпова, О.О. Русавська, Т.І. Шевченко), які констатували тенденцію до більш частотного використання жінками емоційних форм вимови всередині спорідненої або однорідної соціальної групи. Чоловікам більш притаманне використання емоційно нейтральних висловлювань, які виконують функцію своєрідних маркерів їхньої поважності [1; 5; 8; 9].

Про жінку складають враження як за її зовнішнім виглядом, так і за мовленням, тому жіночий соціальний статус вимагає постійної лінгвальної підтримки [16].

У жіночому мовленні здебільшого превалує хвилеподібна шкала, у чоловічому мовленні представлена також однонаголошена шкала (9%). Вживання однонаголошеної шкали свідчить про більш подрібнений характер мовлення шотландських чоловіків.

Висока частотність вживання рівної шкали, зокрема середнього рівного тону та низького рівного тону, свідчить про те, що в мовленні шотландців багато інтонаційних моделей, запозичених з мовлення ірландців.

Спадна ступінчаста шкала, яка є більш частотною в мовленні британців північно-східної частини Англії, у мовленні досліджуваних шотландців представлена в 14% випадків (табл. 1).

Вживання шкали з порушеною послідовністю в мовленні шотландців показує, що вона є більш частотною в мовленні жінок (10,5% та 7,5% у мовленні чоловіків). Мовці застосовують цю шкалу, щоби передати захоплення, зацікавленість, а також фокусують увагу на найбільш важливих словах у мовленні (рис. 1).

Наприклад, *And we came there, oh, ¹what a day it was.*

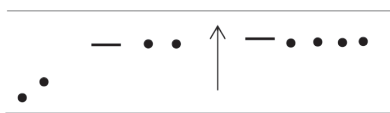

Рис. 1. Інтонаграма фрази з порушеною послідовністю

Наведемо приклад використання хвилеподібної шкали. *And ⁰he and his ⁰wife | they were really ⁰young and ⁰beautiful | and ⁰full of ⁰ambitions and ⁰dreams.*

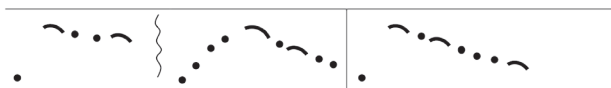

Рис. 2. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Висловлювання складається з трьох синтагм, кожна синтагма характеризується хвилеподібним рухом передтермі-

нальної частини, не відрізняється різкими модуляціями голосу й перебуває на одному інтонаційному рівні.

На наступному етапі інструментального аналізу були виявлені особливості реалізації частоти основного тону (ЧОТ) у мовленні досліджуваних інформантів з північно-східного регіону Шотландії. Середні показники ЧОТ у мовленні інформантів різних гендерних груп варіюють від 71 Гц до 112 Гц. Причому в мовленні жінок представлені найвищі показники.

Нижченаведені інтонаграми ілюструють отримані результати.

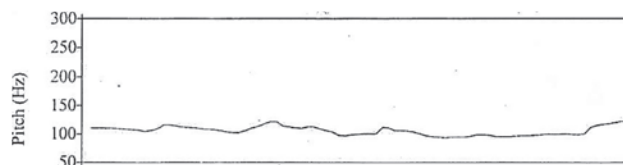

Рис. 3. Інтонаграма з мовлення чоловіка з м. Абердін (інтонаграма фрази *I'm very happy with my family*)

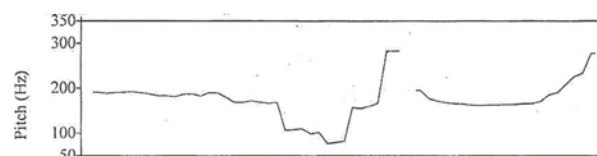

Рис. 4. Інтонаграма з мовлення жінки з м. Абердін (інтонаграма фрази *We brought him from England*)

Виходячи з отриманих результатів, зазначаємо, що середній рівень ЧОТ жіночого мовлення перевищує середній рівень чоловічого мовлення, що у відсотковому співвідношенні складає близько 25% (112 Гц vs 71 Гц).

Аналіз діапазону ЧОТ у мовленні жіночих і чоловічих груп підтвердив загальноанглійську тенденцію наявності більш широкого частотного діапазону в жіночому мовленні порівняно з чоловічим.

На рис. 3 наведено приклад найвужчого діапазону ЧОТ у мовленні чоловіка з м. Абердін.

Отримані результати підтверджують висновок Р.К. Потапової про те, що більш широкий діапазон мовлення жінок свідчить про їх виражену просодичну експліцитність, тоді як чоловікам властива лексична експліцитність [7].

Висновки. Отримані методом інструментально-фонетичного дослідження результати основних одиниць мовленнєвої мелодії (інтонаційні шкали та частота основного тону) шотландців, які мешкають у північно-східному регіоні Шотландії (м. Абердін), дали змогу визначити та виокремити просодичні параметри та маркери їхньої мовленнєвої поведінки.

Превалювання рівної шкали в мовленні чоловіків свідчить про тенденцію до використання стилістично нейтральних форм вимови та демонструє схожість зі стандартним американським варіантом вимови.

Таблиця 1

Частотність вживання інтонаційних шкал у мовленні шотландців північно-східного регіону

Північно-східний регіон, м. Абердін	Основні види шкал, %				
	Рівна	Хвилеподібна	Спадна	Однонаголошена	З порушеною послідовністю
Чоловіки	18	17	8	9	7,5
Жінки	13	11	6	–	10,5
Всього	31	28	14	9	18

Жіночому мовленню більш притаманна хвилеподібна шкала, що характеризує його як емоційно забарвлене. Частотні показники мовлення шотландців виявили, що середній рівень ЧОТ маркує мовлення жінок (112 Гц), а чоловіче мовлення має відносно менші показники (71 Гц). Аналіз діапазону ЧОТ корелює із загальноанглійською тенденцією до більш широкого діапазону ЧОТ у жіночому мовленні.

Отже, отримані результати свідчать про наявність у мовленні шотландців як загальних просодичних рис, притаманних мовленню американців і британців, так і специфічних просодичних рис, що характеризують мовленнєву поведінку представників північно-східного регіону Шотландії.

Перспективою подальшого соціофонетичного аналізу мовленнєвої поведінки шотландців є дослідження фонетичної інтерференції в ситуації двомовності та диглосії.

Література:

1. Григораш В.С. Соціолінгвістичні особливості йоркширського діалекту (інструментально-фонетичне дослідження усного мовлення) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2014. 243 с.
2. Евстафьева Н.М. Социолингвистический аспект функционирования английского языка в Шотландии (на материале речи молодежи г. Глазго). Симферополь, 2017.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
5. Карпова Д.М. Фонетичні характеристики регіонального мовлення носіїв валлійського варіанту англійської мови (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2018. 203 с.
6. Петренко А.Д. Актуальные проблемы языковой вариативности в аспекте мировой интеграции и глобализации : коллективная монография. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2011. 273 с.
7. Потапова Р.К. Язык, речь, личность. Москва : Языки славянской культуры, 2006. 496 с.
8. Русавська О.О. Територіальна варіативність просодії англійського мовлення в Канаді (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса. 2018. 200 с.
9. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. Москва : Высшая школа, 1990. 144 с.
10. Brato T. A Sociophonetic Study of Aberdeen English: Innovation and Conservatism: Phd. thesis [Электронный ресурс]. Essen, 2012. P.P. 142-143. : University of Essex, 2009. URL: <http://www.uib.no/filearchive/britain-2009-supralocal.pdf>.
11. Chambers J.K., Hardwick M. Comparative Sociolinguistics of a Sound Change in Canadian. *English English Worldwide*. 1986. Vol. 7. № 1.
12. Chambers J.K., Trudgill P. Dialectology. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 201 p.
13. Corbett J. A Brief History of Scots. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004. P. 11–15.
14. Görlach M. Focus on: Scotland. Heidelberg : John Benjamins B.V., 1985. 241 p.

15. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Cambridge : CUP, 2006. 148 p.
16. Trudgill P. Language in the British Isles. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 56–89.

Bondar K. Socioprosodic peculiarities of the Scots, speech behavior

Summary. The article is dedicated to defining socioprosodic peculiarities of the Scots' speech behavior. Speech behavior is an unconscious activity that manifests itself in patterns and stereotypes of actions learned by a person or on the basis of imitation of other person's patterns and stereotypes or on the basis of one's own experience.

Features of speech behavior can be manifested primarily in phonetics at both segmental and prosodic levels.

The study of the Scots' speech behavior on prosodic level is of importance firstly, from the point of view of expanding studies, dedicated to dialectal speech, and secondly, due to the fact, that Scottish variant of English, in particular its prosodic level hasn't yet got scientific qualification. Scottish English is known to have been formed as the result of Gaelic and English correlation. Independent study of regionally marked socially determined prosodic peculiarities of the Scots' speech behavior practically doesn't exist.

The aim of the present investigation lies in defining by instrumental phonetic analysis prosodic parameters, which can serve as markers of speech behavior of the representatives of the Northwestern region of Scotland.

Considering the fact that processes of alignment, mixing and redistribution of dialectal forms are activated in big cities, the study of prosodic peculiarities of the Scots' speech behavior, who dwell in the Northwestern area of Scotland is the most actual. The determination of correlation between prosodic peculiarities and gender differentiation has promoted the formation of precise model of the Scots' speech behavior.

The results received by instrumental phonetic investigation allowed defining and differentiating prosodic parameters and markers of the Scots speech behavior.

The prevalence of Level scales in the male speech state the tendency to the use of stylistically – neutral forms of speech and demonstrate similarity with standard American English. In female speech Wavy scale is frequent and characterizes the speech as more emotional.

Frequency data of the Scots' speech showed that average level of frequency mark female speech and demonstrate relatively lower indicators in male speech. The range of frequency correlates with common English tendency to wider range in female speech.

The results of the provided investigation testify the existence in the Scots' speech common prosodic features, peculiar to both American and British speech and specific features which characterize speech behavior of the analyzed representatives of North western region of Scotland.

Key words: Speech behavior, Scottish, prosodic, markers, female, male speech.